

26/5/2019

מיזם "רבדים"

תקציר דו"ח הערכה

1. מבוא

דו"ח זה מציג את ממצאי ההערכה למיזם "רבדים" שבוצעה על ידי מכון דו-עת בשנים 2017-18. ההערכה התמקדה בשלוש משימות עיקריות :

- איסוף וסיכום המידע הקיים על התוכנית עד כה, בחלקו נאסף ומנוטר ע"י קרן רש"י ובחלקו נאסף ומפורסם ע"י משרד החינוך (מקצועות ליבה ואקלים בית ספרי במיצי"ב).
- מיקוד בהשפעת התוכנית על בית הספר כמערכת. במיוחד לאור העובדה שתחומים אלה קיבלו פחות מענה ודגש בהערכה השוטפת.
- ביצוע הערכה מעצבת ומסכמת של השפעת התוכנית על בתי הספר, נחיצותה ומידת האפקטיביות שלה.

מיזם "רבדים" פותח על ידי עמותת תפנית בחינוך מיסודה של קרן רש"י, כחלק מהמאמצים לקידום יוזמות מערכתיות בבתי הספר היסודיים הממוקמים בפריפריה החברתית-גאוגרפית ולצמצום פערים בחברה בישראל. מאמצים אלו קמו על רקע גישת ה-School Effectiveness Research. יוזמות אלו מתבססות על מודלים של פערים לימודיים, ומבקשות לעודד את ההנהלה והצוותים החינוכיים לראות בבתי הספר מערכת שלמה, הרואה עצמה אחראית לקידום התלמידים. המיזם פועל בתמיכת קרן רש"י ושותפים נוספים (קרנות פילנתרופיות, רשויות מקומיות ופדרציות) ובתיאום ושותפות מלאה עם משרד החינוך.

1.1 שיטה

המחקר התבסס על שילוב של שיטות מחקר איכותניות וכמותיות, כמקובל בהערכה של תכניות חברתיות. להלן פירוט מקורות המידע והכלים ושיטת איסוף המידע :

1. ניתוח וסיכום מידע הנאסף במחלקת הערכה ומדידה בקרן רש"י. המידע, הנאסף מזה כ-5 שנים, כולל את ציוני התלמידים המקבלים תגבור לימודי במקצועות הליבה בתחילת השנה ובסופה ובהשוואה לממוצע הכיתתי. דיווח מחנכות על תפקוד התלמיד בהיבטים הרלוונטיים למענים הרגשיים והתגבור הלימודי שמקבלים התלמידים בתחילת השנה ובסופה באמצעות שאלון שפותח לשם כך.
2. הישגים בבחינות המיצי"ב, נלקחו מ-32 בתי ספר שלגביהם יש ציונים מזווגים משתי עתות מדידה, המדידה הראשונה נערכה בשנת הלימודים תש"ע טרם כניסת בית הספר למיזם ובשנת הלימודים תשע"ז, שהיא המועד המאוחר ביותר, כלומר לאחר שרבדים פועל כבר בבית הספר. במסגרת המחקר נערכה השוואה של הציונים בשני המועדים כדי לבחון השתנות וביחס לממוצע הארצי. ההשוואה נערכה במקצועות הליבה (שפת אם, מתמטיקה ואנגלית) ובשורת מדדים המייצגים אקלים בית ספרי (כגון יחסים בין מורים לתלמידים, תחושת מוגנות של תלמידים, מקרי אלימות וכיו"ב). ההנחה הייתה שאחת ההשפעות של המענים הרגשיים תהיה שיפור במדדים אלה.
3. העמקה איכותנית ב-10 בתי ספר – מראיית מנוסה הגיעה ל-10 בתי ספר וקיימה ראיונות עומק עם מנהל/ת, יועצת, רכזת התוכנית, מורים ולעיתים תלמידים. הראיונות עסקו במאפייני בתי הספר והתלמידים, אופן הפעלת התוכנית, הישגים ואתגרים. מטרת ההעמקה באמצעות הראיונות הייתה להבין בצורה ישירה את הצורך, השונות בין מאפייני בתי הספר השונים ואת השפעת המיזם במובן הרחב. בסה"כ התקיימו כ-60 ראיונות.
4. ראיונות עם בעלי תפקידים במיזם, בעמותת לתפנית בחינוך ושותפים מטעם משרד החינוך כ-10 ראיונות.

5. סקר מנהלי בתי ספר – הסקר המקוון הופץ ל-40 מנהלי בתי ספר שנמצאים במיזם מעל 3 שנים, מתוכם השיבו באופן מלא 32. הסקר בחן בכלי כמותי את שביעות הרצון של המנהלים מן המיזם ועמדותיהם כלפי השפעתו על תחומים שונים בבית הספר.

2. יישום

יישום המיזם כולל חלקים קבועים ומידה רבה של גמישות והתאמה לצרכי בתי הספר. החלק הקבוע בא לידי ביטוי בעקרונות המיזם הכוללים מיפוי מעמיק, דרישות ארגוניות (לדוגמה: רכז טיפולים) ומתודות עבודה (לדוגמה: מעורבות הורים). החלק המשתנה נקבע בהתאם למאפייני וצרכי בית הספר, תכניות ומענים אחרים הפועלים בו. כך למשל, בית ספר שבו תכניות אחרות מספקות מענים רגשיים יכול להחליט להפנות את מירב המשאבים לתחום הלימודי וההפך, זאת בהתאם לדגשים שעליהם החליטה המנהלת. המיפוי וההתאמה של המיזם עלו בראיונות העומק כנקודות חוזק משמעותיות שלה. המראיינים הביעו גם שביעות רצון גבוהה והערכה לאופן שבו צוות המיזם מעורב ומשתף פעולה עם צוות בית הספר וגורמים רלוונטיים אחרים.

בהשוואה בין בתי הספר לפי הוותק שלהם במיזם, לא מצאנו שונות בין הוותק של בית הספר במיזם לבין היקף ההשקעה או אופן היישום. השונות הגדולה בין בתי הספר מביאה למצב שבו כל בית ספר מובן בהקשר של עצמו הרבה יותר מאשר השוואה לאחרים. כך למשל, יש בתי ספר שלוקח למיזם שנה-שנתיים כדי להגיע לתפקוד אופטימלי והיא מגיעה לשיאה בשנים השלישית ואילך. יש בתי ספר שבהן ההתחלה הייתה מאד מוצלחת אך בעקבות שינויים בצוות/הנהלת בית ספר/הרכב האוכלוסייה וכיו"ב, המיזם צריך למצוא מחדש את המיקום האידיאלי שלו. הדבר המשותף לכל בתי ספר הוא הצורך העצום הן בתחום הלימודי והן בתחום הרגשי. כמעט כל בתי הספר היו מעוניינים בעוד משאבים לתוכנית ובהמשך פעילותה בבית הספר.

3. מענים אישיים

לא ניתן להפריז בהיקף הצורך של בתי הספר המשתתפים במיזם במענים לאתגרים רגשיים. זהו הנושא העיקרי שחזר על עצמו בכל הראיונות, בכל בתי הספר ובכל שכבות הגיל. להתמודדות עם תלמידים עם אתגרים רגשיים יש השלכה על האקלים הלימודי בכיתה וכתוצאה מכך, על הישגי התלמיד, הכיתה ובית הספר. לפעמים טיפול בילד אחד יכול לשנות את אוירת הלימודים של כיתה שלמה. מצד שני, אתגרים רגשיים של ילד נובעים ממכלול של סיבות כבדות משקל. ברוב המקרים הטיפול לא יפתור לגמרי את הבעיה אלא יהווה חלק מן ההתמודדות ארוכת הטווח. זהו הממצא המשותף בממצאים שעלו מהמחקר שיפור של התלמידים ביחס לעצמם במדדים שהוגדרו אך עדיין פער משמעותי ממצב תקין.

- 55% מן המחנכות מדווחות על השפעה במידה רבה, 30% מדווחות על השפעה במידה בינונית ו-15% על השפעה מועטה. ממצאים אלה שומרים על יציבות ב שלוש השנים האחרונות.
- שיעור השינוי במדדי תפקוד הלומד הוא דומה ב-4 השנים האחרונות ונע בין 8% ל-6%. ההשפעה המשמעותית היא בתחום התפקוד הרגשי.
- במיקוד שנערך בתלמידים מתקשים (כאלה שהרמה ההתחלתית הממוצעת שלהם במדד תפקוד הלומד נמוכה מ-4.5) שיעור השיפור גבוה יותר ואף מכפיל את עצמו ויותר. כך שיעור השיפור הממוצע עומד על 6% ובקרב המתקשים על 16%. גם בקבוצה זו השיפור המשמעותי ביותר (22%) הוא בתחום התפקוד הרגשי.

4. הישגים לימודיים

4.1 ציוני בחינות המיצ"ב ואקלים לימודי

ניתוח ציוני בחינות המיצ"ב של 34 בתי ספר שבהן פועל מיזם רבדים במשך תקופה משמעותית (מעל 4 שנים) בהחלט מורה על שיפור ניכר במקצועות הליבה, כאשר השיפור המשמעותי ביותר הן ביחס לעצמו והן ביחס לקבוצת השוואה (הממוצע הארצי) נראה במקצוע האנגלית. שיפור זה מקושר לתגבור הלימודי ולמענים הרגשיים שמאפשרים אווירה לימודית בכיתה וכתוצאה מכך שיפור בהישגים. בתחום האקלים הבית ספרי ניכר שיפור בעיקר בתחומים הקשורים באופן ישיר למענים הרגשיים – התנהגות בכיתה, יחסים בין התלמידים לבין עצמם וכיו"ב. אנו מציעים למנף את הממצאים לטובת בחינת המגמות בכל אחד מבתי הספר ולתכנן עם צוותי בתי הספר את האסטרטגיות הרלוונטיות לשיפור, בדגש על בתי הספר בהם הייתה נסיגה ברוב התחומים.

4.2 ציוני התלמידים

בשלושת מקצועות הליבה בהם ניתן תגבור לימודי, חל שיפור משמעותי בציוני התלמידים מתחילת השנה לסוף השנה. התחום שבו חל השיפור המשמעותי ביותר הוא מתמטיקה (שיפור של 26%) ולאחריו בשיעור שיפור די דומה שפה ואנגלית (20%-ו-19% בהתאמה). בכל התחומים שיעור השיפור של התלמידים שבמוקד המיזם¹ גבוה יותר ובהרבה משיעור השיפור הכיתתי. תוצאות אלה עקביות לתוצאות השנים האחרונות עם מגמת שיפור מאד קטנה בשנתיים האחרונות.

5. הערכת מנהלי בתי הספר

הממצאים/ המגמות מתשובות מנהלי בתי הספר הן עקביות ומשקפות שלוש מגמות עיקריות :

- המנהלים שבעי רצון ברמה גבוהה מאד מן המיזם וחושבים שהוא משמעותי לבית הספר שלהם, גם ביחס לתכניות אחרות.
- התחומים שבהם המיזם נוכח יותר ולכן גם אפקטיבי יותר הם המענים הרגשיים והתגבורים הלימודיים. התחומים שבהם המיזם פחות נוכח הם מינוף/ חיזוק כישורי המנהל, היבטים ארגוניים והקשר עם הקהילה. חשוב לציין כי בבתי הספר שבהם כן נוכחים חלקים אלה, הדבר ניכר והיה אפקטיבי (ראה בחלק האיכותני).
- הרוב המוחלט של המנהלים רוצים בהמשך המיזם ואף בהרחבתו במידה והיה ניתן.

6. סיכום והמלצות

מיזם רבדים נותן מענה לאחד הצרכים העמוקים ביותר של מערכת החינוך בכלל, ובתי ספר בעלי מדד טיפוח גבוה בפרט – אתגרים רגשיים של ילדים. הכמות הגדולה (שלעיתים תוארה על ידי המנהל/ת במילים – "אין בבית הספר ילד שאין לו בעיות רגשיות) של תלמידים בעלי צורך בטיפול רגשי פוגעת באקלים הבית ספרי, באווירת הלימודים ובהישגי הכיתה ובית הספר כולם. בהקשר זה, המענים שמציע המיזם, בשילוב המיפוי והגמישות בהפעלת המענים מהווים חיזוק משמעותי לבתי הספר והם מעוניינים בשימור ובהרחבה של המיזם ככל הניתן. גם התגבור הלימודי מהווה חיזוק משמעותי והשלמה נחוצה למענים הרגשיים.

¹ מקבלים סיוע פרטני או קבוצתי באמצעות רבדים

6.1 נקודות חוזק

- המיזם עונה על צורך עצום. ההתמודדות של בתי הספר עם צרכים ואתגרים רגשיים היא בהיקפים שספק אם מישו (מלבד צוותי בתי הספר והמיזם) מודע לו. מבחינת המנהלים המענים שמציע המיזם נחוצים כמו אוויר לנשימה. מורות רבות תיארו מצב שבו ילד אחד עם צרכים שאינם מקבלים מענה, יכול לעכב התפתחות של כיתה שלמה.
- המיפוי הבית ספרי – תואר ע"י כל המנהלים/ות כאחת התרומות המשמעותיות של המיזם לביה"ס בפן הניהולי והתכנוני.
- התגבור הלימודי – ברוב המקרים אפקטיבי.
- המענים הרגשיים – מעבר למענה על הצורך, בד"כ אפקטיביים.
- שביעות רצון גבוהה מצוות התוכנית וההתנהלות האנושית.

6.2 אתגרים

- למרות המענה המבורך, הצורך במענים רגשיים גדול יותר ממה שהמיזם יכול להכיל.
- תחום העצמת המנהל במיומנויות ניהול, גיוס משאבים, עבודה מול צוות והורים – כל אלה מתקיימים אך בהיקפים ובנראות מצומצמים ביחס למענים הרגשיים והתגבור הלימודי. לגבי העבודה מול המנהל, ההורים והקהילה – אין הגדרה של מטרות ומדדי הצלחה, אין מעקב, למידה הפקת לקחים וכו'. היו מקרים שבהם הדברים קרו בצורה מסוימת, בין אם באופן ספונטני או מתוכנן אך אלה היו יוצאים מן הכלל.
- יציאת המיזם מבית הספר עשויה להוות משבר משמעותי, במיוחד ברשויות שבהן אין יכולת לקחת אחריות על המשאבים הנדרשים להמשך מתן המענים.
- בתי ספר רבים הביעו מורת רוח מן התקורות הגבוהות של יישום המיזם.

6.3 המלצות עיקריות

- הכלי של המיפוי הוא אפקטיבי ונתפס כאחת התרומות המשמעותיות של רבדים לבתי הספר. מומלץ לעשות כל מה שניתן על מנת להכשיר את בית הספר בביצוע המיפוי ללא תלות בצוות המיזם. זהו אחד התוצרים שבהחלט יכולים להישאר בבתי הספר לאחר יציאת רבדים.
- בהמשך לנקודה הקודמת, יציאת רבדים מהווה אפשרות למשבר משמעותי מכיוון שלפתע, מוצא את עצמו מנהל בית הספר ללא חלק נכבד מן המענים שעמדו לרשותו. הדבר יכול לגרום לנסיגה מידית בתפקוד בית הספר לאחר יציאת המיזם. מומלץ לבנות תכנית יציאה כבר מן השנים הראשונות, ושחלק ממנה יוקדש להכשרת המנהל בגיוס שותפים ומשאבים ממקורות אחרים.
- תחום המענים הרגשיים הוא כאמור אחד מנקודות החוזק המשמעותיות ביותר של המיזם. עם זאת, לדעתנו, טופס ההערכה הקיים יותר מוכוון טיפול מאשר הערכה של השפעת הטיפול על האקלים הכיתתי ולכן אינו מספק מענה למיזם באופן מיטבי. אנו ממליצים לבנות שאלון שמכוון למחנך/ת ומתמקד בעיקר באקלים הכיתתי ובהשפעת המענים הרגשיים על התנהגות בכיתה, אווירה לימודית וכו"ב.